

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради PhD 14912
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії – Вітяк Юрій Миколайович народився, 1993 року, громадянин України, освіта вища: закінчив у 2014 році Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка за спеціальністю «Філологія. Українська мова і література», у 2015 році здобув ступінь магістра за спеціальністю «Українська мова і література», професійна кваліфікація «філолог, викладач української мови і літератури, вчитель англійської мови і зарубіжної літератури», аспірант кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України, м. Тернопіль, виконав акредитовану освітньо-наукову програму Філологія.

Разова спеціалізована вчена рада, утворена рішенням Вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України, м. Тернопіль, № 228 від 15 червня 2026 року, у складі:

Голови разової спеціалізованої вченої ради – Косович Ольга Василівна, доктор філологічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Рецензентки:

Загородня Людмила Зеонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Офіційних опонентів:

Дзера Оксана Василівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка;

Поворознюк Роксолана Владиславівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, завідувач, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

на засіданні «29» липня 2026 року ухвалено рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки Юрію ВІТЯКУ на підставі публічного захисту дисертації «Семантико-прагматична адаптація твору в парাপерекладі» за спеціальністю 035 Філологія.

Дисертацію виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України, м. Тернопіль.

Наукова керівниця: Цепенюк Тетяна Олегівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису, який містить нові науково обґрунтовані результати, отримані здобувачем у процесі проведення досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 03 Гуманітарні науки. Дисертація виконана державною мовою, відповідно до вимог МОН, освітньо-наукової програми закладу, специфіки галузі знань та спеціальності. Дотримано усіх вимог пункту 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Здобувач має 14 наукових публікацій за темою дисертації, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б» (1 – у співавторстві), 7 праць апробаційного характеру, що опубліковані в збірниках матеріалів конференцій.

Статті, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Вітяк, Ю. М. (2023b). Примітки як вид паратекстуальних інтервенцій. Лінгвістичні дослідження, 226–235. <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.16>
2. Вітяк, Ю. М. (2024a). Оними у перітекстуальному просторі перекладу. Наукові записки. Серія: Філологічні науки, (207), 36–41. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-5>
3. Вітяк, Ю. М. (2024b). Текстово-перітекстуальні кореляції у структурі перекладеного видання. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки, (38), 78–92. <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2024-38.7>

4. Вітяк, Ю. М. (2025a). Цитата як об'єкт паратекстових змін у графічному і неграфічному виданнях. *Studia Methodologica*, (60), 26–38. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-60-3>

5. Вітяк, Ю. М. (2025b). Взаємодія тексту і паратексту у перекладі. *Studia Methodologica*, (59), 26–37. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-3>

6. Vitiak, Yu. M., & Tsepeniuk, T. O. (2025d). Paratextual shifts in translations of George Orwell's "Animal Farm". *Вісник науки та освіти. Серія: Філологія*, 12(42), 180–191. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12\(42\)-180-191](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12(42)-180-191)

7. Вітяк, Ю. М. (2026). Глосарій як інтерпретатор артленгу в перекладі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*, (26), 59–66. <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVI-7>

У дискусії взяли участь голова, рецензенти, офіційні опоненти та висловили зауваження:

Косович Ольга Василівна – доктор філологічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Без зауважень.

Дзера Оксана Василівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, із зауваженнями:

1. Формулювання мети дослідження. Автор визначає її як «означення прагматичного виміру парапекладацьких механізмів представлення твору в цільовій культурі та виявлення семантичних змін, пов'язаних із ними». На нашу думку, таке формулювання потребує певної конкретизації. Не зовсім зрозуміло, який саме зміст вкладено в поняття «прагматичний вимір», оскільки ця категорія не отримує окремого теоретичного визначення і надалі використовується доволі узагальнено. Крім того, практична частина дисертації значною мірою присвячена аналізу дієвості, паратекстових стратегій, взаємодії учасників видавничого процесу та типології паратекстових форм, тоді як семантичні зміни становлять лише один із аспектів дослідження. У цьому зв'язку видається, що сформульована мета лише частково відображає реальний зміст і результати роботи. Точнішою була б, наприклад, така мета: «з'ясувати роль паратекстових засобів та агентів парапекладу у формуванні рецепції перекладного твору і його культурній адаптації в цільовій культурі».

2. Дискусійним питанням, на нашу думку, є саме визначення поняття парапекладу, яке виступає ключовим концептом дисертації. Автор визначає

його як дослідницьку парадигму, що осмислює синергетичну єдність перекладеного тексту, його паратекстів, учасників трансферу, дискурсів та умов реалізації перекладу (с. 54). Водночас така дефініція не цілком узгоджується із назвою роботи, де йдеться про семантико-прагматичну адаптацію твору в параперекладі. Якщо парапереклад трактується саме як дослідницька парадигма, виникає питання, яким чином у ньому може здійснюватися адаптація твору. Складається враження, що в подальшому викладі автор фактично використовує поняття параперекладу для позначення паратекстового простору перекладного видання та комплексу пов'язаних із ним практик, а не лише методології їх дослідження. На це вказує і вживання словосполучень «параперекладацькі рішення», «мережа параперекладачів», «параперекладацькі операції». Отже, співвідношення між параперекладом як дослідницькою парадигмою та як об'єктом дослідження потребує чіткішого концептуального розмежування.

3. Термін «паратекстові форми» та інші. Дисертант переконливо аргументує доцільність використання терміна «паратекстові форми» (с. 34), однак надалі не завжди послідовно його дотримується. Уже в наступних розділах цей термін функціонує як синонім до понять «елементи паратекстового поля», «паратекстові ділянки», а згодом майже зникає з авторської метамови. З огляду на прагнення автора збагатити український термінологічний апарат, було б бажано витримати послідовність термінповживання протягом усієї роботи.

Крім того, дисертант не завжди пояснює використовувані ним терміни. Так, згадуються принципи еквівалентності й адекватності (с. 17), однак їх зміст не конкретизується. Не розтлумачено також поняття «трансплантаційний прийом» (с. 75). Суперечливим видається твердження, що «еквівалентність певних реалій чи лексичних одиниць посилюється через коментарі» (с. 84), адже реалії традиційно належать до безеквівалентної лексики.

4. Методологія і термінологія. Певні питання викликає й методологічний апарат дисертації. Перелік використаних методів загалом відповідає поставленій меті, однак опис окремих із них видається недостатньо конкретизованим. Так, функційний метод фактично використовується як спосіб опису функцій паратексту, тоді як дескриптивний метод охоплює надто широкий спектр різнорідних дослідницьких процедур. Не зовсім зрозумілим є також застосування біографічного методу, адже аналіз авторської біографії не становить окремого предмета дослідження. Певний сумнів викликає і використання порівняльно-історичного методу для дешифрування рунічних систем, оскільки йдеться радше

про аналіз художньо сконструйованих знакових систем, ніж про історичний розвиток мов.

5. Автор як учасник досліджуваного процесу. Надзвичайно цікавим є підрозділ 2.1, присвячений редакторсько-перекладацькій взаємодії під час формування паратекстового поля роману Е. Повіса Мезерса «Каїнова щелепа». Особливу цінність становить залучення перекладацького рукопису та матеріалів редакторської роботи. Водночас саме тут проявляється певна методологічна дилема. Дисертант є безпосереднім учасником описуваного параперекладацького процесу як перекладач твору, що забезпечує унікальний емпіричний матеріал, однак водночас частково зменшує дистанцію між дослідником і об'єктом дослідження. Через це втрачається інтерсуб'єктивна перспектива стороннього спостерігача, яка дозволила б ще повніше осмислити взаємодію між усіма агентами параперекладу.

6. Дисбаланс між аналізом тексту і паратексту. У підрозділі 2.2. «Трансфер спунеризму: текстові стратегії і параперекладацькі рішення» основна увага, на нашу думку, приділена саме текстовим стратегіям відтворення спунеризму. Параперекладацькі рішення залишаються значно менш різноманітними й фактично зводяться до пояснення самого явища спунеризму в паратексті. Аналогічне враження виникає і під час читання підрозділу 2.3, присвяченого глосарію. Оскільки глосарій артлангу не представлено в перекладі, він фактично переходить із традиційної паратекстової площини у площину самого тексту перекладного видання, що потребувало б окремого теоретичного осмислення.

7. Псевдопереклад. Певні зауваження викликає підрозділ 2.6 «Псевдопереклад у параперекладацькій перспективі». Не зовсім зрозуміло, чому частково адаптований переклад твору Дж. М. Баррі «Пітер Пен у Кенсінгтонських садах» автор відносить саме до псевдоперекладу, який у класичному розумінні означає твір, що лише видається перекладом, хоча не має іншомовного оригіналу. У розглянутому випадку, видається, доречніше було б акцентувати увагу виключно на ролі епітексту як усного визнання перекладачки про зміну фіналу твору. Саме ця інформація відкриває перспективу осмислення проблем перекладацької етики, авторської відповідальності та читацької рецепції, а не феномену псевдоперекладу як такого.

8. Англіцизми. Заслуговує підтримки прагнення дисертанта використовувати термін «паратекстовість» замість «паратекстуальність» як вияв розвитку української наукової термінології (с. 25). Водночас певний дисонанс викликає значна кількість англіцизмів і латинізмів, для яких існують цілком

природні українські відповідники: тестимоніал, білатеральний рух, астерикс, інтервенція (у значенні «втручання в текст»), рефреймінг, фреймінг тощо. Послідовніше використання українських термінів лише посилює аргументацію автора щодо розвитку національного термінологічного апарату.

9. Оригінальні та перекладні паратексти. У роботі не завжди достатньо чітко розмежовано паратексти оригінального видання, які можуть зберігатися, модифікуватися або вилучатися у перекладі, і нові паратексти перекладного видання, що створюються вже в цільовій культурі. Ця межа інколи стирається навіть у висновках. Так, у висновках до третього розділу (с. 210) поряд аналізуються тестимоніал і лист-звернення, однак не уточнюється, що перший належить до оригінального видання, тоді як другий є авторським зверненням саме до читачів українського перекладу.

10. Список джерел. На нашу думку, список використаних джерел виграв би від чіткішої структуризації. Доцільним було б розмежувати теоретичні праці, ілюстративний матеріал та довідкові видання, що полегшило б навігацію та увиразнило джерельну базу дослідження.

Поворознюк Роксолана Владиславівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка, із зауваженням:

1. Проблема термінологічного та предметного розходження. Назва дисертації акцентує увагу на семантико-прагматичній адаптації твору в параперекладі, що закономірно формує очікування аналізу насамперед механізмів трансформації смислу та прагматичного потенціалу перекладного твору. Водночас аналіз структури роботи свідчить, що фактичний дослідницький задум є значно ширшим. Значна частина дисертації (Розділ 1) присвячена концептуалізації самого феномену параперекладу, обґрунтуванню його місця в сучасному перекладознавстві, характеристиці мережі агентів, типології паратекстових форм, видавничих і редакторських практик. У зв'язку з цим виникає питання про співвіднесення назви («Семантико-прагматична адаптація твору в параперекладі»), мети («означення прагматичного виміру параперекладацьких механізмів представлення твору в цільовій культурі», с. 19), об'єкта («складові паратекстового простору та їхня ідейно-структурна організація в перекладних виданнях», с. 20) й предмета дослідження та фактичного змісту роботи. Видається, що акценти у визначенні поля дослідження кожен раз зміщуються (фактичний перетин спостерігаємо лише в назві й предметі), а дисертація виходить за межі дослідження семантико-прагматичної

адаптації й пропонує значно ширшу теоретичну реконцептуалізацію феномену парапекладу, що, можливо, варто було б повніше відобразити вже на рівні формулювання теми та предмета дослідження.

2. Необхідність дефініційної строгості базових концептів. Одним із найбільш вагомих здобутків дисертації є спроба створення цілісної теоретичної моделі парапекладу. Разом із тим саме масштабність запропонованої концепції актуалізує потребу в ще чіткішій експлікації її ключових понять. Насамперед це стосується визначення поняття парапекладу (с. 54 позиціонує концепт виключно «у площині книговидання»), статусу парапекладача (с. 55) та парапекладацького акту (с. 56, 59 тощо), а також критеріїв, за якими окремі явища віднесено до сфери парапекладу. У роботі простежується прагнення інтегрувати до цієї моделі широкий спектр агентів і практик, однак не завжди очевидними залишаються мінімальні ознаки, що дозволяють вважати ту чи іншу діяльність саме парапекладацькою, а не суміжною щодо перекладу.

3. Демаркаційні межі перекладознавчого аналізу. Залучення до аналітичного поля фігур редактора, ілюстратора, дизайнера й маркетолога є продуктивним кроком. Проте виникає питання: де пролягає межа власне перекладознавчого аналізу? Потребує додаткового обґрунтування специфічно транслятологічний статус усієї моделі, щоб уникнути розмивання меж нашої дисципліни суміжними видавничими чи локалізаційними студіями.

4. Методологічна прозорість процедур. У роботі відчувається брак окремого методологічного підрозділу. Теоретичні засади викладено детально, але система принципів добору емпіричного матеріалу та покроковий алгоритм його аналізу залишаються не до кінця експлікованими. Для теорії, що претендує на статус нової моделі, прозорість методологічного інструментарію є обов'язковою умовою її подальшої життєздатності.

5. Термінологічна надмірність. Автор активно формує власну терміносистему, що цілком виправдано. Водночас окремі поняття й терміни на кшталт «лабіальна модальність» (с. 51), «багатоетапна парадигма» (с. 69), «гапloseмія граматичної категорії числа» (с. 102) тощо, а також їх співвіднесення з усталеним понятійним апаратом сучасного перекладознавства та суміжних гуманітарних дисциплін потребували б більш розгорнутої дефініційної експлікації. Без цього вони ускладнюють сприйняття логіки дослідження.

6. Емпірична верифікація теоретичних тез. Загалом багата емпірична база подекуди існує автономно від теоретичних побудов. Так, розглядаючи відтворення мовної гри та спунеризмів (підрозділ 2.2), автор переконливо

доводить інтерпретаційну цінність перекладацьких коментарів, але не артикулює чітко, чому саме цей коментар стає елементом парапекладу, а не класичного перекладацького інструментарію. Аналогічно в аналізі глосаріїв (підрозділ 2.3) акцент зміщено на їхню інформаційну функцію, тоді як механізм їхнього безпосереднього впливу на семантичну чи прагматичну адаптацію самого художнього тексту залишається в тіні. Послідовніше поєднання прикладів із концептуальною моделлю посилює доказовість роботи.

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, із зауваженнями:

1. На мій погляд, роботі бракує методологічної чіткості та завершеності. Цього недоліку можна було б уникнути за рахунок використання одного з надійних методологічних інструментів, на кшталт стратегії. Якщо в роботі, наприклад, вже визначені типи паратекстових модифікацій (с. 51–52), то їх можна легко узгодити з відповідними парапекладацькими трансформаціями, на основі чого вивести загальну стратегію створення цільового видання того чи іншого твору. Так само дослідженню бракує типології паратекстових форм (елементів, складників тощо) та послідовного аналізу у відповідному підрозділі дисертації особливостей відтворення кожної з них у парапекладі.

2. У назві Розділу 2 йдеться про «Паратекстові і парапекладацькі механізми інтерпретації твору», однак жодних механізмів автор так і не пропонує, принаймні експліцитно. Тож, хотілося б зрозуміти, про які саме механізми йдеться, які з них є паратекстовими, а які парапекладацькими і як ці механізми виводяться з тих явищ, яким присвячені підрозділи цього розділу (спунеризм, артланг, руни тощо).

3. Серед вже згаданих паратекстових модифікацій присутня адаптація, тож хотілося би зрозуміти, чи це та сама адаптація, що фігурує в назві дисертації і чи дослідження присвячене тільки їй і не торкається інших різновидів паратекстових модифікацій? Якщо ж тут має місце термінологічна омонімія, то вона в межах одного дослідження є неприпустимою.

4. Якщо спунеризм не є сам по собі формою паратексту, а паратекстом є перекладацький або редакторський коментар, який супроводжує цей стилістичний прийом, навіщо детально описувати його різновиди (див. с. 94–95)? Хіба що форма спунеризму якимось чином пов'язана з наявністю або відсутністю супроводжуючого паратексту, але я такої закономірності не побачив.

Загородня Людмила Зеонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, із зауваженнями:

1. Віддаючи належне ґрунтовності проведеного аналізу, варто зазначити, що поза межами детального розгляду залишилися сучасні цифрові видання (ebooks). Враховуючи специфіку функціонування паратексту в електронному середовищі (гіперпосилання, динамічні анотації тощо), залучення такого матеріалу могло б ще більше посилити наукову новизну та практичну цінність роботи.

2. У висновках до розділів автор пропонує цінні спостереження для перекладачів. Разом з тим, робота лише виграла б від узагальнення цих результатів у формі окремих практичних рекомендацій для видавців та перекладачів-практиків щодо стратегій адаптації паратексту.

3. Аналізуючи викладений матеріал, висловимо побажання щодо більшої деталізації критеріїв розмежування між суто видавничим (маркетинговим) паратекстом і власне параперакладацькими трансформаціями, що здійснюються за безпосередньої участі перекладача. У цьому контексті цікавим видається бачення автором ступеня реальної автономії перекладача у формуванні паратекстового ансамблю сучасного видання.

Результати відкритого голосування:

«За» 5 членів ради,

«Проти» — членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Юрію ВІТЯКУ ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої вченої ради

Ольга КОСОВИЧ